

Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programının Uygulanmasını ve Eylem Planında Belirtilen Değerlendirme Toplantılarının Düzenlenmesini Talep Ediyoruz

HIV ve AIDS Küresel Bir Halk Sağlığı Sorunudur

Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Programı (UNAIDS) verilerine göre 2020 yılında %53'ü kadın olmak üzere toplam 37 milyon kişi HIV'le yaşamaktadır. Her yıl bu sayıya yaklaşık 1,5 milyon kişi eklenmekte ve HIV ile yaşayan kişilerin yaklaşık dörtte biri tedaviye erişememektedir. Türkiye'de 2021 Kasım ayı verilerine göre 1985 yılından itibaren HIV tanısı almış kişi sayısı toplam 31 bin kişidir. Sadece son 3 yılda HIV tanısı alan kişilerin sayısının yaklaşık 10 bin kişi olması dikkate alındığında ülkemizde HIV epidemisine henüz etkili bir yanıt oluşturulamadığını ileri sürmek mümkündür. Durumun ciddiyetinin anlaşılması ve gerekli yanıtın verilmesi ancak güçlü bir izleme ve değerlendirme sisteminin işlevsel olması ile mümkündür. 2021 yılı içinde HIV tanısı alan kişilerin sadece %38'inin hangi yolla HIV edindiğinin bilinmesi, bu konuda ülkemizde önemli yetersizliklerin varlığına işaret etmektedir.

HIV sadece kliniği ilgilendiren bir enfeksiyon değil, aynı zamanda sağlığa erişim dahil olmak üzere sosyal yaşamdaki ve kamu hizmetlerindeki birçok eşitsizliği, hak ihlalini ve ayrımcılığı da gün yüzüne çıkaran bir enfeksiyondur. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Programı (UNAIDS) tarafından HIV'in yayılımını ve HIV'le yaşayanların yaşam refahının azalmasını ve karşılaştıkları insan hakkı ihlallerini önlemek amacıyla küresel hedefler belirlenmiştir.

HIV ve AIDS'e Ülkemizin Yanıtı: Türkiye HIV ve AIDS Kontrol Programı

Birleşmiş Milletlerin hedefleriyle uyumlu bir biçimde, ülkemizdeki HIV ve AIDS çalışmalarına yol haritası oluşturmak amacıyla "Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı" hazırlanmıştır. Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı'nda 3 temel amaç belirlenmiştir:

- HIV ve AIDS yeni vaka sayısı ve enfeksiyona bağlı ölümleri azaltmak.
- HIV ve AIDS'e yönelik sağlık hizmetlerinin kapasitesini geliştirmek.
- HIV ile yaşayan bireylere yönelik ayrımcılığı ve mahremiyet ihlallerini önlemektir.

Program bu amaçları gerçekleştirmek üzere oluşturulan hedefler ve hedeflere yönelik yürütülecek faaliyetlerden oluşmaktadır. Program 2019-2024 yılları arasında uygulanması öngörülen bir eylem planı da içermektedir. Eylem planında küresel ve ülke hedeflere ulaşmak için öngörülen faaliyetlere yönelik olarak kurum ve kuruluşlara düşen sorumlulukları belirleyen, faaliyetler için süre öngören ve faaliyetlerin izlenmesine yönelik göstergelerin belirlendiği önemli bir rehber niteliğindedir.

Çok paydaşlı olarak hazırlanan programın ve eylem planının yürütülmesinden T.C. Sağlık Bakanlığı'nın sorumlu olduğu, sekreteryaya hizmetlerinin T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı tarafından yürütüleceği belirtilmiştir. Eylem planında belirtilen faaliyetlerin uygulanmasından, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte paydaşların sorumlu olduğu programda belirtilmiştir. Bu paydaşlar arasında sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır. Kontrol Programında yer alan eylem planının izleme ve değerlendirilmesi amacıyla değerlendirme toplantılarının düzenleneceği ve bu toplantıların sekreteryaya tarafından organize edileceği uygulama bölümünde vurgulanmıştır.

Ancak program 2019 yılında hazırlanması ve uygulamaya sokulmasına rağmen bugüne kadar Sağlık Bakanlığı tarafından tüm paydaşların dahil edildiği bir izleme ve değerlendirme çalışması yapılmamış ve bu konuda kamuoyu bilgilendirilmemiştir. Bu durum "kontrol" programında konulan hedeflerin bugüne kadar ne kadarına ulaşıldığını ve programın etkililiğini anlamayı, ve ayrıca politika geliştirmeyi ve hizmetleri iyileştirmeyi zorlaştırmaktadır.

"Kontrol" Programının Etkililiği İçin Uygulama Sırasında İzleme ve Değerlendirme Yapılmalıdır

HIV önlem, tedavi ve bakım hizmetlerinin toplumlar için önemli yararları olduğunun kanıtları her geçen gün artsa da bu hizmetlerin işleyip işlemediğini anlamak için güvenilir kanıt toplamak acil ve gerekli bir gereksinimdir. Bu doğrultuda Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı'nda HIV ve AIDS süreyansının; HIV ve AIDS müdahale programlarına yönelik ihtiyacı göstermek; planlama sırasında kaynak tahsisi yapmak; önlem ve bakım hizmetleri ile müdahale stratejilerinin etkinliğini gözetmek; müdahaleleri hedeflemek için ülke içinde epidemiden etkilenen nüfus gruplarını belirlemek; virüsün yayılmasına ve AIDS'e ilerlemesine ilişkin risk faktörleri hakkındaki çalışmalara yol göstermek açısından önemli kullanım alanlarına sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu sağladığı avantajlar nedeniyle süreyans sisteminin güncellenerek güçlendirilmesi, hatta biyodavranış verilerinin elde edilmesini sağlayacak ikinci nesil süreyansların yürütülmesi ve bu sistemlerden elde edilen veriler yardımıyla HIV ile enfekte kişi sayısı, anahtar ve hassas grupların büyüklük tahminlerinin yapılması iyi bir hizmet planlaması ve sunumu için gerekli olduğunun altı çizilerek ülkemizde uygulanan rutin süreyans sisteminin geliştirilmesi gereği çok açık olarak belirtilmiştir.

Türkiye'deki uygulamadaki HIV ve AIDS süreyansı ile toplumdaki HIV ile yaşayan ve HIV'den etkilenen kişi ve toplulukların deneyim ve ihtiyaçlarına yönelik yeterli derecede veri toplanamamakta; bu nedenle Türkiye'de epideminin genel durumu izlenememektedir. Halbuki 2030 yılında ulaşılması amaçlanan UNAIDS 95-95-95 hedefleri, HIV ile yaşayanların %95'inin test olup statülerini öğrenmelerini, statülerini öğrenenlerin %95'inin tedaviye başlamalarını ve tedavi alanların %95'inin viral yüklerinin baskılanmasını hedeflemektedir. Bu hedefler aynı zamanda Belirlenemeyen=Bulaşamayan (B=B) olarak da bilinen, viral baskılanma sonrası HIV aktarımının mümkün olmaması bilimsel gerçeğini vurgulamakta ve devletleri HIV hizmet ve raporlamalarını bu hedefler doğrultusuna geliştirmelerini önermektedir.

Bir diğerk deyişle HIV ile yaşıayanlar tanı almadıkları sürece tedaviye erişimde gösterilen performans tam anlamıyla karşılığını bulamayacak, toplum içinde HIV aktarımı artarak hızlanacak ve her yıl daha fazla kişi tanı almaya devam edecektir. “Kontrol” Programı’nın belirli bir sosyal bağlamda ve yapısal olarak etkililiğini anlamak, uygulama aşamalarındaki sorunları tespit etmek ve programın nasıl geliştirileceği konusunda fikir üretebilmek için izleme ve değerlendirme çalışması zorunludur. Aksi halde uygulama aşamasında yaşanan sorunlar programın etkililiğini kaçınılmaz olarak düşürecektir.

Öneriler

- Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı’nın uygulanmasında sorumluluk üstlenen sivil toplum kuruluşlarının bu görevlerini yerine getirmelerine olanak sağlanmalı ve programın uygulama bölümünde yapılması öngörülen izleme ve değerlendirme toplantıları sivil toplum kuruluşlarının katılımı sağlanarak Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı yönetiminde düzenlenmelidir.
- Eylem planının izleme sütunlarında belirlenmiş olan program göstergelerinin uygulanma durumlarına yönelik, bu programa özel bir izleme ve değerlendirme sistemi sivil toplum kuruluşlarının da katılımı sağlanarak oluşturulmalıdır.
- UNAIDS ve ülke hedeflerinin değerlendirilmesine olanak sağlaması yanı sıra Programda “HIV/AIDS müdahale programlarına yönelik ihtiyacı göstermek; planlama sırasında kaynak tahsisi yapmak; önlem ve bakım hizmetleri ile müdahale stratejilerinin etkinliğini gözetmek; müdahaleleri hedeflemek için ülke içinde epidemiden etkilenen nüfus gruplarını belirlemek; virüsün yayılmasına ve AIDS’e ilerlemesine ilişkin risk faktörleri hakkındaki çalışmalara yol göstermek açısından önemli kullanım alanlarına sahip olduğu” belirtilen biyodavranış araştırmaları ve sekonder sörveyans çalışmaları desteklenmeli ve yürütülmelidir.
- İzleme ve değerlendirme sürecinin ortaya koyacağı bulgularla birlikte, bir sonraki “Kontrol” Programı ülke içinde HIV’den etkilenen her bir grubun özelleşmiş ihtiyaçlarına ve güncel konjonktüre göre güncellenmelidir.
- HIV epidemisinin ülke içindeki takip ve raporlamaları UNAIDS 95-95-95 hedefleri doğrultusunda yapılmalıdır. HIV ile yaşıayanların %85’inin viral baskılanmaya erişmesi nihai hedefine ne kadar yaklaşıldığı ülkede HIV’den etkilenen gruplar içinde ayrıca raporlanmalıdır.

Bu proje Avrupa Birliği’nin mali desteğiyle yürütülmektedir.

